

ВСТУП

Олеся Гончара досі знають передусім як письменника, автора романів та повістей. Авторитет майстра художнього слова залишив у тіні іншу, не менш значущу, сторінку його творчої біографії, і причиною цьому в радянські часи були неординарність і неортодоксальність самої публіцистики письменника. Наділена глибоким політичним підтекстом, публіцистична творчість Олеся Гончара в жорстких умовах тоталітарної системи, явно дисонуючи з тодішніми ідеологічними настановами, неодмінно привела б її дослідника до конфлікту з тогочасною владою. У роки незалежності спроби окремих науковців і письменників зробити з Олеся Гончара апологета радянської моделі суспільства також не сприяли дослідженням цієї частини духовного спадку письменника. Сьогодні в українському суспільстві окреслилася тенденція “декомунізації”, коли поряд з актами перейменування вулиць і міст, демонтажу пам’ятників радянського часу заявили про себе наміри “списати” й класику цієї непростой доби, той пласт культури, що живив інтелектуальний та національний дух народу, готував проголошення незалежності України.

Тож вибір теми дослідження пов’язаний з прагненням об’єктивно й чесно показати ще одну іпостась постаті видатного українського письменника, мислителя й громадського діяча ХХ ст. А його новизна продиктована ще й тим, що вперше докладно вивчається жанрова палітра публіцистики Олеся Гончара, автора, відомого високою жанровою культурою, новаторським пошуком жанрових форм утілення злободенної думки, що гуртувала український народ навколо ідей державності, застерігала від безпам’ятства, слово якого стояло на сторожі рідної культури. Розкриття процесів жанротворчості в роботні Гончара-публіциста із залученням контексту художньої, епістолярної та мемуарної спадщини письменника дає підстави говорити про монолітність його творчого спадку, а уведене в параметри часо-простору нове

прочитання публіцистики дає змогу відтворити реальний, а не розтиражований у радянську епоху або ж знівельований у наш час об'єктивний портрет майстра. Переконані в тому, що надчасові сплески інтелектуально потужного слова журналістів-лідерів – представників красного письменства – здатні забезпечувати еволюційний перехід до якісних категорій журналістської творчості.

Будівлю журналістського тексту завжди зводять на генологічному фундаменті. Генологія (генерика, жанрологія) – провідний напрям у сучасній теорії української журналістики, методологічні здобутки якого допомагають здійснювати дискурсивний аналіз журналістського тексту, всеохопно розкрити концептуальні вектори діалектики його змісту і форми та авторських інтенцій, поєднати наукові здобутки з практикою фахівців у галузі ЗМІ. Ще один аспект актуальності дослідження жанрової системи публіцистики зумовлений можливістю глибше осягнути як концептуальні засади публіцистичного дискурсу загалом, так і специфіку реалізації світоглядної позиції конкретного автора, його індивідуальну стильову манеру. У контексті відзначеного наукова цінність книжки “Жанрова система публіцистики Олесь Гончара в координатах доби” пояснюється відсутністю в українському журналістикознавстві комплексних монографічних досліджень жанрів публіцистичного роду, що мотивовано низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема тривалим перебуванням публіцистики в лоні літературознавства в ролі “недоглянутої дитини”, тим, що справжнє наукове розкриття такого моноліту публіцистичного тексту, як його жанрова природа, та прогнозування напрямів розвитку жанрової системи публіцистики в тоталітарну добу сковувалося ідеологічними пересторогами.

Непересічність публіцистичної жанрології пов'язана з багатьма чинниками, зокрема зі складністю соціально-комунікативного феномена самої публіцистики, що виявляє себе в її метаприроді – здатності інтегруватися з жанрами інформаційного та аналітичного родів і не втрачати своєї самостійності, зберігати органічні зв'язки з художніми творами й залишатися літературою гострого політичного звучання, відкритою до сповідальності та інтимної тональності мемуарних та епістолярних жанрів. Таке різнобічне бачення

оригінальності жанрової системи публіцистики виявляється в доборі об'єкта дослідження (публіцистичного доробку Олесь Гончара, видатного українського письменника й громадського діяча ХХ ст.), його предмета (структура, еволюція жанрової системи митця, продиктована цивілізаційними викликами доби, поступальним розвитком світогляду й світосприйняття автора), та методологічних засад, що враховують загальнотеоретичний зміст поняття жанру, його історичну й національну маркованість, відзначеність авторською індивідуальністю. Широка парадигма застосованих методів дослідження, а серед них – порівняльно-історичного, типологічного, біографічного, аксіологічного, термінологічного, статистичного тощо, посприяла найповнішій репрезентації продуктивної моделі жанрової системи публіцистики письменника ХХ ст.

Автор цієї монографії – упорядник тому 9 (“Публіцистика”) 12-томного зібрання творів Олесь Гончара, написала передмову та розлогі наукові коментарі, збрала унікальний матеріал – понад 1000 публіцистичних творів 15 жанрів, залучивши до його наукового аналізу архів, рукописну, мемуарну та епістолярну спадщину письменника. Усі ці набутки використано в монографії.

Теоретичні положення праці істотно розширили панівне в журналістикознавстві уявлення про систему жанрів публіцистичного роду, збагатили науку про публіцистику докладним описом маловивчених або зовсім не помічених, але продуктивних жанрів, дали змогу підтвердити сформоване у раніше виданих працях визначення “письменницької публіцистики” як специфічного різновиду публіцистики загалом, що вирізняється підвищеною увагою публіциста до використання різноманітних художніх засобів, багатством стильових підходів і *жанрових форм*, емоційним відображенням дійсності й художністю типізації її сутнісних явищ, особливим переплетенням розмаїтих пафосів, філігранним механізмом прагматики, автобіографічним синергеном, поглибленою інтертектуальністю, високим філософським звучанням, активною інтеграцією з естетичною системою художньої творчості митця, його аналітичним підходом до пізнання дійсності й умінням передбачати близькі та далекі перспективи її розвитку. Вагому роль відіграють висновки про те, що

оригінальність жанротворчості Олесея Гончара, автора, який глибоко усвідомлював свою суспільну місію, дає можливість визначити письменницьку публіцистику як репрезентанта взірцевої національно-світоглядної журналістики.

Кожен розділ і підрозділ уводить до змісту такі складники, як тлумачення термінів, розкриття канонічних жанрових рис, явищ дифузії, традиційних і новаторських прийомів у жанротворчості, прояв авторської майстерності в мовностилістичній палітрі та проблемно-тематичному наповненні жанрового змісту. Еволюцію жанрової системи публіцистики Олесея Гончара розкрито на рівні дифузійних процесів, породжених інтеграцією не лише із жанрами інформаційного та аналітичного родів журналістики, а й із жанрами художньої, мемуарної та епістолярної літератури.

На увагу заслуговує докладне студювання таких маловивчених публіцистичних жанрів, як заява, звернення, відкритий лист, репліка, й досліджуваних уперше – запис до книги музею, привітання.

Теоретичні, концептуально вагомі тези проілюстровано діаграмами, статистичними даними, знаковими фрагментами різножанрових публіцистичних творів письменника та рукописними матеріалами, що уводять їхній зміст і форму в координати доби, сприяють конструюванню моделі української публіцистики ХХ століття.

Монографія має не лише теоретичне, а й багатовекторне практичне значення. Реципієнт продукту ЗМІ, беручи до рук газету чи журнал або слухаючи радіо й переглядаючи телепередачу, свідомо чи несвідомо налаштовує себе на певний жанр, у якому подано медіатекст. Елементарні жанрові уявлення має кожна людина, вони формуються упродовж її життя. Роздумуючи над цією проблемою, літературознавець Н. Копистянська зауважує: “Чи справді так важливо, щоб читач, беручи до рук витвір словесного мистецтва, художній, публіцистичний твір, наукову, політичну статтю (виділення курсивом наше. – В. Г.) тощо, замислювався над їх жанровою приналежністю і тим самим створював для себе відповідну хвилю зацікавленого очікування? Так, справді навіть просто для читання, для глибшого розуміння твору, емоційної та інтелектуальної насолоди, важливо знати, чого можна очікувати від

того чи іншого жанрового різновиду” [206, с. 8]. Продовжуючи ці міркування, зауважимо, що одні знання дають змогу проникнути в філософсько-інтелектуальний зміст проблемної статті й визначити свої політичні орієнтири та громадянську позицію, завдяки іншим можемо в особі нарисовця, есеїста чи колумніста знайти довірливого співбесідника, порадника, із чією думкою рахуються, ще інші через слово літературного критика допоможуть спрогнозувати власні читацькі інтереси.

Отже, елементарна жанрова культура потрібна пересічному реципієнту для того, щоб орієнтуватися в морі інформації, ефективно її добирати для споживання. А той, хто своє слово спрямовує до масової аудиторії, повинен володіти високою жанровою культурою, щоб не зрадити жанрові очікування адресатів. Праця журналіста над словом дуже відповідальна в моральному, етичному та виховному планах. Майстерність публіциста – вінець його особистісного та професійного сходження. Вона формується зі знань теорії публіцистики, зокрема її жанрології, сумлінного студювання уроків видатних публіцистів, раціонального засвоєння їхнього досвіду, свідомого наслідування їхньої практики.

З урахуванням цього вважаємо монографію практично ваговою не лише для молодих і зрілих науковців, а й для студентів і викладачів журналістського фаху, журналістів-практиків та широкого кола читачів.

Ця праця була б не можливою без постійної опори на рукописні джерела, зокрема й збережені в родинному архіві, якими люб’язно дозволила скористатися дружина письменника-публіциста Валентина Данилівна Гончар, за що їй щира подяка.